

Recension

The Value of Courage

Per Bauhn

Nordic Academic Press 2003. 213 s. ISBN 91-89116-62-3

Ungefär samtidigt som Per Bauhns bok kom ut läste jag följande historia i *Sydsvenskan*:

En lösspringande hund överföll elvaårige Leutrim Kaleshi och sargade honom över hela kroppen. – Jag grät hela tiden. Jag var så rädd att han skulle döda mig, berättar pojken för Sydsvenskan från sjuksängen i går kväll. Många grannar såg jakten och huggen, men förmodligen trodde de att hunden, en pitbullterrier, enligt polisen, lekte. . . Hundens hugg tog över nacke och hals, samt över stjärten och höger ben på Leutrim Kaleshi. Han fördes i ambulans till Universitetssjukhuset Mas med blödande sår. . .

Det var Mahira Fehric, själv väldigt rädd för hundar, som kom till undsättning. . . – Jag sprang ner och såg att det stod mycket folk på balkongerna runt gården. Ingen gjorde något, de trodde nog att hunden lekte med pojken, säger hon. Mahira var tvungen att samla sig, men såg ingen annan utväg än att sparka hunden. Det fick hon göra i flera omgångar och det krävdes en träff i huvudet innan den gav upp. – Jag vet inte var jag fick styrkan ifrån, men hunden bet honom i halsen, alla vet vad som finns i halsen, luftvägar och sånt, säger hon (30 aug. 2003).

Låt oss använda berättelsen som en utgångspunkt.

MOD SOM ÖVERVINNANDE AV RÄDSLOR

Vad är mod och vad är dess värde? Per Bauhns mycket välskrivna bok handlar om dessa två ting.

Om vi börjar med det förra, har jag svårt att tänka mig en finare illustration än historien om flickan Mahira och kamphunden på vad som enligt Bauhn är att förstå som mod. Han skriver:

Jag kommer att argumentera för att mod, generellt sett, är en förmåga att övervinna rädsla (snarare än att sakna rädsla), och att mod är grundläggande för befrämjandet av såväl aktörens personliga goda som det mänskliga samhällets gemensamma goda. (s. 9)

Om jag har fattat rätt bör man förstå "generellt sett" (*generally speaking*) här inte som "i allmänhet" utan som "alltid". Ett nödvändigt villkor för att vi ska kunna tala om mod är att den modige har besegrat sin rädsla inför en uppfattad fara. Detta skulle man kunna ifrågasätta. Det är ingen tvekan om att Mahira uppvisade mod när hon ingrep trots sin rädsla för hundar, men hade hon varit så väldigt mycket mindre modig om hon hade berättat att hon inte hann bli rädd (trots att hon normalt sett är rädd för hundar)? Antag att hon insåg att hon utsatte sig för en fara men ändå aldrig tvekade eller kände något annat än en rädsla för vad som kunde hända pojken? Man kan alltså tänka sig att man förstår mod som att konfrontera antingen en reell fara eller vad man uppfattar som en fara (men utan att därför känna fruktan).

Bauhn nämner dessa alternativ men avvisar tanken på att mod skulle kunna vara förenat med den här typen av kallsinnighet. Som stöd för detta nämner han att vi inte gärna skulle kalla en robot utan emotioner för modig när den går genom ett minfält (s. 31). Men inte heller de alternativa definitionerna skulle se detta som exempel på mod, eftersom roboten varken gör det den gör av ett gott uppsåt eller medveten om farorna. Lyskraften i exemplet om Mahira förstärks kanske av att hon är hundrädd, men jag är inte säker på att den är nödvändig i situationen.

För detta är också något som Bauhn gör klart, nämligen att när han talar om mod, är det inte fråga om ett mer eller mindre permanent karaktärsdrag, utan om något som man har eller uppvisar *i situationen*, dvs. i förhållande till specifika målsättningar och handlingar (s. 42–3). Men i så fall känner jag mig än mindre övertygad av idén att modet endast finns där rädslan blivit aktivt besegrad:

En person som saknar känsla för rädsla (i detta avseende påminnande om roboten) och som av detta skäl är i stånd att utan minsta tvekan passera genom ett minfält, får oss att snarare ifrågasätta om hon är riktigt frisk än att beundra hennes mod. Känslökyla i situationer av stor fara är en indikation på mental ohälsa, snarare än dygd. (s. 31–2)

Jag tror nog att många skulle se det som ett exempel på mod om en normalt sett försiktig person, utan tvekan och utan att hinna bli rädd om sitt eget skinn skulle ge sig ut på ett minfält för att hämta hem en sårad kamrat.

Hursomhelst, det är mer intressant tycker jag att försöka förstå varför Bauhn säger som han gör. Detta framgår inte i klartext, men jag misstänker att det beror på hans betoning av aktörskapet. Modet har ett prudentiellt värde för att det främjar vår möjlighet att utöva aktörskap på ett framgångsrikt sätt. Och varje aktör har dessutom en grundläggande rätt till den frihet och det välbefinnande som krävs för ett framgångsrikt aktörskap. Vågar man gissa att på samma sätt som det finns ett tycke av Kant i den här typen av normativ teori, så finns det ett tycke av Kant i Bauhns definition av mod? Kant såg ett genuint moraliskt värde endast i en handling som tillkom av ett pliktmotiv i strid mot agentens böjelser (åtminstone är det så han uttrycker sig i en passage av *Grundvalen för sedernas metafysik*). På samma sätt ser Bauhn en handling som ett genuint exempel på mod bara om den sker i strid med handlingsagentens böjelse att slippa utföra handlingen.

TVÅ GRUNDFORMER AV MOD

Bauhn skiljer på ett tämligen tidigt stadium ut två grundläggande former av mod:

vi kan tala om *kreativitetens mod*, vilket utgör förmågan att övervinna rädslan för att misslyckas, en förmåga som vägleds av aktörens vilja att uppnå saker och ting, samt om *övertygelsens mod*, vilket är förmågan att övervinna rädslan för den egna förgängligheten, en förmåga som vägleds av aktörens moraliska ansvarskänsla. (s. 45)

Medan kreativitetens mod alltså rör endast agentens väl och ve så berör övertygelsens mod det gemensamma väl och ve (i en vid bemärkelse av det gemensamma, som inkluderar allt från den gemenskap som finns mellan enskilda människor till den som kan finnas mellan alla kännande varelser).

Två saker som gör boken trevlig att läsa är dels att den inte väjer för det vardagsnära och dels alla de historiska exemplen och illustrationerna. Det är framför allt i sin utläggning av kreativitetens mod som man förstår att det inte bara handlar om storstilade insatser i dramatiska situationer, utan också ett vardagsmod som består i att inte ge efter för modlöshet och pessimism varken i det stora eller lilla – att planera för framgång snarare än motsatsen och att försöka göra det mesta av den situation man befinner sig i. Den övergripande princip som gäller är *principen om konstruktiv kreativitet*, som uppmanar oss att vara kreativa när det gäller att se möjligheter, utvägar och positiva värden, snarare än när det gäller att se det som kan gå fel:

... den aktör som ägnar sig åt negativt planerande kommer att drivas in i en negativ spiral av ständigt växande förtvivlan rörande sina möjligheter till framgångsrikt handlande, förlorande all tilltro till sin förmåga till aktörskap utmed vägen. Hon kommer att vara upptagen med att avvärja katastrofer snarare än att utveckla sin kapacitet för framgångsrikt aktörskap. (s. 53)

Ett centralt kapitel illustrerar hur det kan gå för den som besitter den ena av de två grundformerna av mod men inte den andra. Framför allt har jag fastnat för exemplet om den amerikanske upptäcktsresanden Meriwether Lewis (1774–1809), som försökte hitta en vattenväg mellan västra och östra USA. I hans dagboksanteckningar framgår det tydligt att han i mycket hög grad besitter den form av konstruktiv kreativitet som Bauhn prisar och att han hade en stark förmåga att smitta de övriga männen med den. Lewis fann aldrig vattenvägen mellan Missourifloden och Stilla havet som han drömt om men lyckades genom en serie dramatiska händelse slutföra expeditionen och belönades för det med guvernörsposten i Louisiana 1807. Här började han dricka kraftigt tämligen omgående och misskötte sitt uppdrag. Inför utsikten av personlig konkurs, till följd av misslyckade spekulationer, och offentlig förnedring tog han sitt liv 1809 genom att skjuta sig (två gånger!).

Det är uppenbart att Lewis var i besittning av vissa värdefulla egenskaper samtidigt som han saknade andra. Jag tänkte först att Lewis var ett utmärkt exempel på någon som besatt övertygelsens mod men saknade kreativitetens, dvs. på någon som kunde handla beslutsamt och uppamma konstruktiv kreativitet (som jag menar inte borde förbehållas enbart kreativitetens mod) när det gällde att ro iland med ett projekt där visserligen hans egen ära stod på spel, men som också involverade andra personer med starka intressen av att han skulle lyckas. När han sen var överlämnad åt sig själv och ett stillasittande liv tycks han hemfallit åt just den modlöshet som utmärker brist på kreativitetens mod och som andra i hans omgivning beskrev som ren depression.

För Bauhn illustrerar emellertid Lewis en person som har kreativitetens mod men inte övertygelsens, dvs. som en som har en förmåga att engageras i uppgifter som föreläggs honom, men som lämnad åt sig själv saknar en klar uppfattning om varför han egentligen finns till. Här känner jag mig inte helt övertygad, men kanske är Bauhns analys den som djupast sett är riktigast.

MODETS VÄRDE

Men kan det inte också bli för mycket av det goda, som när den militära befälhavaren offrar både sig själv och sitt manskap hellre än att retirera?

Denna fråga klargör Bauhn genom att göra ännu en distinktion, den mellan *ansvarsheroism* och *hedersheroism*. Den förra består i att riskera sitt liv för det gemensamma godas skull. Det är alltså en tillämpning av övertygelsens mod, men med tillägget att det inte räcker med att besegra en rent *subjektiv* rädsla för att man själv ska stryka med på kuppen; det krävs också att det ska finnas en *objektiv* risk. Hedersheroismen däremot är inte motiverad av ansvarskänsla utan av ren traktan efter social erkänsla. Hedersheroikern offerar eller riskerar att offera sitt liv (det objektiva elementet finns alltså med även här) för att rätt och slätt inte framstå som feg.

Bauhn ser ett värde i ansvarsheroismen, men inte i hedersheroismen och här tycker jag att det är lätt att hålla med. Men det är också viktigt att förstå vilken Bauhns position är. Det kan vara frestande att invända att det kan bli för mycket också av ansvarsheroismen, nämligen om den militäre befälhavaren offerar sig och sin trupp visserligen för en god sak (exempelvis för att skydda sitt land från inkräktare) men i en kamp som är utsiktslös. Men om jag har förstått saken rätt krävs det en bedömning av den *moraliska nödvändigheten* innan man utsätter sig själv eller någon annan för livsfara. Den goda heroismen måste vara förenlig med de krav som dikteras av att människor är autonomt handlande varelser, och som antyddes ovan: jag får inte äventyra de nödvändiga betingelserna vare sig för mitt eget eller andras aktörskap i onödan.

Har jag då rätt att äventyra mina barns väl och ve för en god sak? Frågan ställs på sin spets i samband med berättelserna av barn till föräldrar som under andra världskriget i sina hem gömde judar undan nazisterna. Flera av dessa barn upplevde att föräldrarna glömde bort dem och deras säkerhet när de koncentrerade sig på judarna, vars problem självfallet var så mycket allvarligare än barnens. Alltså, låt vara att jag i denna situation har rätt att riskera mitt eget liv, men har jag rätt att också riskera mina barns, som ju inte är i den positionen att de kan välja? Ja, säger Bauhn, dessa föräldrar gör visserligen mer än moralen kräver av dem, men de gör inte fel. Förklaringen är att om något skulle hända deras barn så ligger ansvaret på dem som skadar barnen och inte på föräldrarna.

När det gäller det prudentiella värdet av mod, dvs. värdet som mod har för den som besitter det, spelar som tidigare nämnts det positiva planerandet en framträdande roll. Misstron mot negativismen går som en röd tråd genom Bauhns bok och jag kommer på mig själv med att efter ett tag längta efter lite uppfriskade pessimism. Dessutom blir jag lite osäker på vad det positiva planerandet och den tillhörande optimismen egentligen går ut på. Tydligast tycker jag att detta problem framstår i slutet av boken när modets värde problematiseras i exemplet om Andréés ballongexpedition.

Bauhn hyser inga tvivel om att såväl Andrée som de medföljande Nils Strindberg och Knut Fränkel uppvisade ett stort mod liksom att de hanterade motgångarna med gott humör och på ett konstruktivt sätt på den korta ballongfärden och den efterföljande långa isvandringen. Men Bauhn menar att man måste skilja mellan det mod som man kan och det som man inte kan ge ett prudentiellt rättfärdigande av. Andrées kreativa mod vid planerandet av expeditionen kan inte rättfärdigas, av samma skäl som vi nyss anförde: det är oförenligt med de normativa kraven på gott förvaltande av sitt eget såväl som andras aktörskap. För att man ska kunna försvara kreativitetens mod får det inte i onödan utsätta eller riskera att utsätta agenten för en skada som försvårar för henne att i framtiden utöva ett framgångsrikt aktörskap och därmed leva ett bra liv.

Dessutom, menar Bauhn, måste vi inse att det positiva planerandet just är en form av *planerande*, som kräver en noggrann uppskattning av risker på ett sätt som inte Andrée tycks ha ägnat sig åt. Han lyssnade t.ex. inte på Nils Ekholms varningar för att luftballongen inte var tät nog, varför Ekholm som ursprungligen fanns med på besättningslistan hoppade av. Nu var det inte detta problem som beseglade expeditionens öde, utan den isbildning på ballongen som uppstod för att Andrées varit för optimistisk rörande det arktiska vädret. Det framgår dock inte klart om Andrées optimism var grundlös och därför blir jag osäker på om man verkligen kan dra de slutsatser som Bauhn drar om det orättfärdiga i Andrées beteende. Kanske har jag missuppfattat vad det positiva planerandet innebär, men när Bauhn själv beskriver det på följande sätt...

I positivt planerande koncentrerar vi oss på att hur vi ska lyckas i våra strävanden, snarare än på hur vi ska undvika att misslyckas. Vi försöker göra det mesta av våra möjligheter och projekt, givet de möjligheter som är för handen, snarare än att enbart minimera riskerna. Detta betyder inte att vi gör oss blinda inför möjligheten att misslyckas, men att vi inte låter den möjligheten hindra oss från att handla. (s. 47)

... så tycker jag att Andrée passar rätt bra in på beskrivningen.

Man kan sammanfatta min kritik mot resonemanget i två punkter. För det första är jag inte övertygad om att det är bättre att vara optimist än pessimist i sitt planerande, framför allt inte när det gäller stora och vanskliga projekt. Men återigen beror detta på vad man menar med optimism. Den naturliga tolkningen är att en optimist är en som räknar med att lyckas i ett projekt om det finns femtio procents chans att lyckas och femtio procents risk att misslyckas. Pessimisten däremot ansluter sig till försiktighetsprincipen som säger att man i första hand ska undvika att ta risker eftersom en risk av en viss storlek inte kan uppvägas av

en chans av samma storlek. Vi fungerar väl olika på denna punkt, men om jag var rädd om mitt eget skinn skulle jag hellre ansluta mig till en expedition planerad och ledd av en pessimist.

Stöd för denna tro får jag också när jag läser vidare och ser att Bauhn framhåller Roald Amundsens sydpolexpedition 1911–12 som ett exempel på mod som är rättfärdigt utifrån aktörens egenintresse. I en av de citerade källorna beskrivs Amundsens väl tilltagna marginaler när det gäller de medhavda förnödenheterna:

... Detta betydde att även inför den osannolika händelse att han missade alla de utlagda depåerna, så skulle han ändå kunna nå polen, återvända till Framheim, vända om, och avverka ytterligare hundra mil söderut innan hans mat tog slut. Han hade tre eller fyra gånger så mycket paraffin som han behövde... (s. 181)

Så planerar en sann pessimist och en som är kreativ när det gäller att fundera ut vad som kan gå gale! Självfallet behöver pessimisten även handlingskraft för att något ska hända, men det är inte det samma som optimism. Kathy Freeman, den australiensiska löpardrottningen under OS i Sydney var långt ifrån handlingsförlamad, men hon deklarerade tvärt emot all idrottslig modepsykologi att hon fokuserar på det negativa inför sina lopp, dvs. på misstagen som hon ville undvika. Förövrigt menar jag att även handlingskraft är en egenskap vars värde borde diskuteras.

För det andra, anta att jag har fel i det som jag sagt nu; anta att det är fel av mig att se Andrées optimism som ett exempel på positivt planerande. Anta vidare att det positiva planerandet befrämjar människors lycka och välgång mer än vad det negativa planerandet gör. Jag menar ändå att man kan ifrågasätta om Andrées mod hade ett negativt värde. Det verkar nämligen snävt att likställa det prudentiella värdet med lycka och välbefinnande, och att säga att det yttersta målet för en människa är att bevara aktörskapet intakt, hos sig själv och andra. Betrakta hur de här männen tänkte (åtminstone enligt Andrées dagbok):

Jag kan ej neka till att det är en stolt känsla som behärskar oss alla tre. Vi mena att vi godt kunna ta döden sedan vi gjort det vi nu gjort. Männe ej det hela kommer sig af en ytterligt stark individualitetskänsla som ej kunnat fördraga att man skulle lefva och dö som en man i ledet, glömd af kommande släkten. (s. 167)

Hade det varit bättre för Andrée och hans medföljare att stanna hemma och därmed gå miste om odödligheten?

Men att boken sätter igång den här typen av frågeställningar är förstås också en bra sak med den, liksom att den har ett slags övertygelsens dynamik förmedlad på klar prosa.